№ 12 1878 ՇԱԲԱԹ 25 ՄԱՐՏԻ № 12

ՄԵՂՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՔՍԱՆՄԻՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆՑ ԱՄԵՆ 10 ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՌՆԻ ՎՃԱՐՆ Է 1 ԿՈՊԷԿ:
Յայտարարութիւնները ընդունվում են հայերէն եւ օտար լեզուներով.

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է ԱՄԷՆ ՇԱԲԱԹ ՕՐ
ՄԻ ԹԵՐԹ. ՏԱՐԵԿԱՆ ԳԻՆՆ Է 6 Ռ.
Բաժանորդագրվիլ դիմում են ուղղակի
Въ редак. газеты „Пчела Арменіи“.

ԹԻՖԼԻՍ 25-ԻՆ ՄԱՐՏԻ

Պատերազմը ինքն բստ ինքեան թըշուառութիւն է և պատիժ մարդկութեան համար,, բերելով հետը մահ, բազմացնելով որբեր, այրիներ և այլ տեսակ թըշուառներ, ամեն բան թանգացնելով ու բազմութիւնը կարօտութեան ենթարկելով: Բայց պատերազմի այդ սովորական պտուղները հերիք չեն մարդոց, նա բերում է և զանազան հիւանդութիւնք, օգուտ քաղելով մարդոց անհոգութիւնից և անզգուշութիւնից: Այսպէս էլ ներկայ պատերազմը առաջ բ'երեց հարլինգ (տիֆ) հիւանդութիւնն. որ հետեւանք էր բաղմաթիւ սպանածներուն լաշը և զգուշութեամբ չթաղելուն: Այս հիւանդութիւնն այնքան վտանգաւոր չէր լինիլ, եթէ նա մնար միայն այն երկիրներում, ուր պատերազմն էր, բայց դժբաղդաբար նա այսօր տարածվել է գրեթէ բոլոր Ռուսաստանում, գերիների և տեղափոխված հիւանդների շնորհիւ: Մարդուս բնութիւնն է, որ սպասում է մինչև թշուառութիւնը հասնի, որ աշխատէ նորա առաջն առնելու: Այսպէս էլ հիւանդութեան ամենուրեք տարածվելից յետ տեսնում ենք, որ ամեն տեղ կազմվում են նախագիծներ և յանձնաժողովներ հիւանդութեան ազդեցութիւնը կտրելու և 'ի վերջոյ նրան ոչընչացնելու համար: Եւ որովհետեւ այդ հիւանդութեան փարակիչ զօրութիւն տուողը գլխաւորապէս օդի ապականութիւնն ու անմաքրութիւնն է. ուստի և ամեն տեղ աշխատում են, մանաւանդ քաղաքներում մաքրութիւն պահպանել և անցեալ ժամանակները քաղաքների թէ վարչութեանց և թէ բնակչաց անհոգութիւնից դիզված աղտեղութիւնքը մաքրել տալ: Այս նպատակով և Թիֆլիզում կազմվել են յանձնաժողովներ, որոնք գուցէ աւելի թխթխկացնում են, քան գործ տեսնում — բայց և այնպէս նոցա գործունէութիւնն երեւում է, որովհետեւ որդէն դէթ մասամբ կուր գետի ափերում եղած աղտեղութիւնք մաքրվեցան, Միխայէլեան կամրջի կղզու շուրջը մի քանի տեղերում աղբերը այրվեցան, թէև նոր էլի անդադար բերում և ածում են: Հոգացողութիւն լինում է, որ կիսատ մնացած աղտեղութեանց խողովակները շարունակեն շինել և հասցնեն մինչև ջուրը: Հասկանալի է, որ յանձնաժողովները կաշխատեն այս շինութիւնները շուտ շինել տալու մինչև ջրի մեծանալը, որ կարող է արգելք լինել և ապա ամառը շոգերին այդ խողովակներն էլի բաց մնալով մեծ վնաս կպատճառեն: Մի հանգամանքի վերայ հրաւիրում ենք ուշադրութիւնը թէ քաղաքային վարչութեան և թէ յանձնաժողովի:

Կուր գետի աջ ափում սկսած Վերայից մինչև Վանքը մի քանի խողովակներով թափվում են քաղաքի նշանաւոր մասի աղտեղութիւնքն. որոնք իբրև թէ ջուրը պիտի տանի. բայց նոքա խիտպէս մնում են և ամառը շատ ապականում օդը, մի կողմ թողնելով այն, որ այդ ապականված և աղտեղութիւնով լիքը ջրից խմում է ջուր քաղաքի նշանաւոր մասը: Պատճառն սորա այն է, որ գետի այս ճիւղի ջուրը սկսած Վարդանովի ջրաղացից մինչև Մալաքանի ջրաղացը Վանքի մօտ ամառը այնքան նուազ և թոյլ ընթացք ունի, որ բոլորովին կանգնածի նման է և ճահճի պէս հոտում է: Ջրի այս վնասակար դիրքը հետևանք է այն պատին, որ քաշած է կղզից մինչ Մալաքանի ջրաղացն, որպէս զի սա բանի: Մի՞թէ քաղաքային վարչութեան գործը չէ հոգալ, որ մեկի շահստացութեան համար հազարաւորների առողջութիւնը չվնասվի: Մի՞թէ իրաւունք է. որ հազարաւոր բնակիչք խըմեն, կարելի է ասել, աղբոտ ջուր (թող Վանքի մօտից ջուր ստացողները հօտ քաշեն իրանց ջրի տակառի տակը նստած գիրտից և կհամոզվեն մեր ասածների մէջ) և շնչեն ապականված օդ, որպէս զի մի մասնաւոր անհատի ջրաղացը բանի և նա շահ ստանայ — դժուար թէ այսպիսի մի անկանոնութեան տանելիս լինեին ուր և իցէ բացի Թիֆլիզից: Բացի սորանից այդ պատի պատճառով ջրի մեծանալու ժամանակ մեծ վտանգ է սպառնում բոլոր ափերին սկսած Միքայելեան կամրջից մինչև Վանքը:

Գուցէ երբեմն ջրաղացպանութեան արհեստը պաշտպանելու Թիֆլիզի մէջ հարկաւոր է եղել արտօնութիւն տալու Մալաքան ջրաղացպանին — բայց այսօր Թիֆլիզին զգալի չի լինիլ մի ջրաղացի պակասութիւնը: Աչքի առաջ ունենալու է և այն հանգամանքն, որ ամառը լողացող բազմութեան մեծ մասը գետի այդ աղտոտ ճիւղումն է լողանում, որից կարելի է կպչող զանազան հիւանդութիւնք ստանալ: Թող յանձնաժողովի և քաղաքային վարչութեան անդամները փորձեն ամառը մտնելու ջուրը հեռագրական կայարանի առաջին և կամեն, թէ իրանց ոտի տակ ջրի յատակում որպիսի թանձրութեամբ հոտած տիղմ է կանգնած, հետեւանք այն խողովակների, որոնց բերանը հասցրած է գետի այդ ճիւղը: Բայց եթէ Մալաքանի վերյիշեալ պատը չլինի, ջուրն իւր բնական սուր ընթացքը կունենայ և կտանի բոլոր աղբն, և գետի այդ կտորը կդադարի ճահճի կերպարանք ստանալու և գորտերի բնակարան լինելու ամառը: Զարմանալի բան, բնութիւնն ինքը տուել է Կրին սուր ընթացք, որ մաքրէ, տանէ քաղաքի կեղտոտութիւնքն. իսկ մարդիկ արհեստով արգելք են լինում նորա բարերար ազդեցութեան: Եթէ յիրաւի Թիֆլիզի առողջութիւնը գրաւում է առողջապահական յանձնաժողովի և քաղաքային վարչութեան անդամներուն, հրաւիրում ենք նոցա խորին ուշադրութիւնը մեր առաջարկած հարցի վերայ: Չենք դադարիլ յիշեցնել. որովհետև մեզ պարտք ենք համարում:

Ընթերցողք կ'կարդան լրագրիս ներկայ համարում Բագուի Մարդասիրական ընկերութեան նախագահ մեծ. պ. Ա. Մամիկոնեանի նամակն, որ գրած է «Մեղուի» № 7-ում այդ ընկերութեան մասին տըպած յօդուածի առթիւ: Մեծ. նախագահն ընկերութեան աշխատ է լինում ջրելու մեր յօդուածի մէջ յայտնած տարակուսութիւնքն ընկերութեան սպառնող տարաձայնութեանց մասին և ցոյց է տալիս, որ ընկերութեան միջոցներն այս տարի աւելացել են և նորա գործունէութիւնն աւելի ընդարձակվել — մենք հոգւով չափ ուրախ ենք: Բայց և այնպէս մեր ստացած տեղեկութիւնքն ընկերութեան սպառնող վտանգի մասին անհիմն չեն, քանի մենք ճանաչում ենք, թէ մեր թղթակիցների համակրութիւնն և սէրը դէպի Մարդասիրական ընկերութիւնն և թէ այն անձանց, որոնց առթիւ տարակուսութիւնք զարթել էին թէ մեր և թէ շատերի մէջ: Հաւանական է, որ այդ վտանգները կայծ էին, որ հմուտ և զգոյշ ձեռքեր հանգցրել են և չեն թոյլ տուել, որ հրդեհ դառնայ —

ՀԱՇՏԱՐԽԱՆԻՑ

Վոլգայ կամ տեղական բարբառով Էդիլ գետի վերայ է գտնւում Հաշտարխանը՝ մի ժամանակվան Թաթարների մայրաքաղաքը:

Որ կողմից մտնելու լինիս այս տեղ, ամենից յառաջ աչքի է դիպչում մի բարձրակառոյց եկեղեցի քանի մի կաթուղիկէներով Բիւզանդեան ոճով շինած մի պարսպապատ բլրակի գլխին: Այս է բերդը, ուր երբեմն ապաստանել են Հաշտարխանի տիրապետները մերձակայ թշնամի ազգերի յարձակմունքներից: Ներկայումս այդ տաճարն է Ռուսաց մայր եկեղեցին. իսկ բերդի դրան կամարի տակն Ռուսաց երկգլխեայ արծիւն է իւր թեւերը փըռել:

Միակ բարձրութիւնը, որ ապահով է ջրահեղձ լինելուց, այս բլրակն է, որ ձգվում է դէպի արեւելք. մի լայն փողոցով: Քաղաքը գտնվում է տափարակի վերայ, որին պաշտպանում է շրջապատած հողակոյտ ամբարտակը որի թոյլ հսկողութեան դէմ երբեմնապէս խաղ է անում կամ ինքը հեղասահ Վոլգայ մեծ գետը գարնան ժամանակ կամ թէ իւրեանից քաղաքի մէջ մտցրած Կուտում և Կանալ կոչուած ճիւղերը:

Այսպիսով Հաշտարխանի բնակիչների կեանքը ամեն տարի գարնանը մի թելի վերայ է կախված լինում:

Շատ տարիներ կարդում ես գարնանը պատերի վերայ հսկող վարչութեան կողմից այսպիսի յայտարարութիւն. «Այս տարուան ձիւների շատութիւնը նախագուշակում է Վոլգայի յորդահոսութիւնը: ամեն մարդ զգոյշ և պատրաստ լինի մայր եկեղեցու գլխին կապոյտ լապտեր տեսնելուն պէս և մեծ զանգակի ձայնը լսելուն պէս շտապելու բերդը: Փրկարար նաւակներ ամեն փողոցաբերանում պատրաստ կլինին սպառնող վտանգից ազատելու համար:

Այս ամեն վտանգը սովորական է Հաշտարխանցուն. նա շատ անտարբեր է նայում պատերի զգուշացուցիչ յայտարարութիւններին:

Փառք Աստուծոյ, դարեր են եկել գնացել, շատ այդպէս ջրհասութիւններ են տեսել մեր պապերը և ամեն ժամանակ վտանգի առաջն առել են, ասում ենք՝ Հաշտարխանցիքս և մեր գործին կենում:

Այս քաղաքի գլխաւոր գործունէութիւնը վաճառականութիւնն է, որին օգնում են հազարաւոր շոգենաւերն ու նաւերը, որոնք սեպհականութիւն են մի քանի ընկերութիւնների:

Վոլգան միակ հաղորդութեան ճանապարհն է, որ տեղական արտադրութիւնքն իւր վերայ բեռնաւորած՝ հասցնում է Ռուսաստանի խորքերը և այնտեղից շոգեկառքերով մինչև Եւրոպայ, իսկ այնտեղից վերափոխում այստեղ և Կասպից ծովի միջնորդութեամբը մինչև Պարսկաստան: Այս ծովը կապել է Պարսկաստանը և Միջին Ասիան Ռուսաստանի հետ և Հաշտարխանը այդ աշխարհների կենդրոնատեղին է, այդ երկիրների բնակիչների ժողովարանն է:

Մի սովորական երեւոյթ է այստեղ Մօղօլեան և Կովկասեան ցեղերի ներկայութիւնը: Թաթար, Ղալմուղ, Նողայ, Գըռզըղ, Հայ և Ռուս զմվում են Հաշտարխանի փողոցներում: Եւրոպական շուայլ տիկնոջ կողքին հաւասար կանգնած կտեսնես Թաթարի տափակաքիթ, բոլորակ գլխարկի վերայ զօլզօլ չթի խալաթը ծածկած կնոջ. Ռուս մուժիկի կանանց հետ հաւասար սառասար է անում Ղալմուղի մրկնակն, սեւամորթ և հաստաշրթունք կինը. Եւրոպական չքեղ սահնակի կողքովը սլլում է ձիանի վրայով ուղտ լծած Ղալմուղի անտաշ սահնակը, ձիու կաշիներով կամ բրդով բեռնաւորուած և այս ամենը մի հասարակ բան է այստեղ:

Տեղական գլխաւոր արտադրութիւնը ձուկն և աղն է, որ բաշխում են Հաշտարխանին Կասպից ծովն ու Վոլգան, իսկ բուրդը, մազեղենը, կաշին, ձկանց ջնկերը Ղալմուղի դաշտի և Մանղշլաղի շնորհքն է: Պարսկաստանի մրգերի առատ մթերքը և բրինձը աւելի շատ կըգտնես Հաշտարխանում քան բուն իւր տեղում: Այստեղից է սփռվում բոլոր Ռուսաստանումը պատուական Աշըլայ կոչուած բրինձը, Բաղդադի խուրմէն, պատուական համեղ չոր ծիրանը, չամիչը և այլ մրգեղէններ. շատ անգամ այստեղ աւելի դիւրագին է լինում, քան նոյն իսկ Պարսկաստանի մէջ: Այս ամենը Պարսկաց վաճառականների և մի քանի այստեղացի Հայերի ձեռքին է, որոնք բռնել են քաղաքի ամենալաւ փողոցը:

Ամեն մի ազգաբնակութիւն պահպանել է այստեղ իւր անհատական յատկութիւնը, թէպէտ և փոքր 'ի շատէ հակուելով դէպի ուժեղ տարրը. սրանից մէջ գլխաւոր չեղուողը Հայն է: Սկսեալ վրանաբնակ Ղալմուղից և Նողայներից, որոնք շրջապատած են քաղաքը, ամեն ազգ էլ իւր առանձին թաղն ունի իւր կրօնի ներկայացուցիչ տաճարներով և հոգեւորականներով: Խորթ չի թւում պատահել մի և նոյն ժամանակը փողոցի մէջ քրիստոնեայ վարդապետին, քահանայի, Պարսից Սէյիդի և Ղալմուղի կարմրահանդերձ հոգեւորականի հետ:

Քաղաքի մեծ մասը լցուած է Ռուսներով, որոնք զետեղուած են գլխաւորապէս քաղաքի կենդրոնում և մի քանի թաղերում:

Հարաւային արեւմտեան թաղումը Կանալ առուի միւս երեսին փայլում է Պարսկական մզկիթը Թաթար Սուննիների մզկիթի հետ կիսալուսինը գլխին, իսկ հարաւային արեւելքումը և քաղաքի կենդրոնի արեւելքումը Հայոց եկեղեցիներն իւրեանց խաչերի ճաճանչներն են արձակում, խառն 'ի հարկէ Ռուսական տաճարների հետ, որոնցից արտաքուստ ոչինչ բանով չեն զանազանվում, մինչև ներս չմտնես: Բացառութիւն է միայն Հայոց գերեզմանատան եկեղեցին, որի կաթուղիկէն հայկական է և թէ այսպէս կարելի է կոչել մեր Հայաստանի վանքերի գմբեթների ձեւը:

Ամենաշատ ազգաբնակութիւնը Ռուսն է և Թաթարական ցեղերն են, իսկ Հայ ընդ ամենը 500 տուն չափ կայ: Տիրապետող լեզուն 'ի հարկէ Ռուսականն է: Սակայն չնայելով այս ամենին, իւրաքանչիւր ազգ այստեղ իւր լեզուն սրբութեամբ պահպանել է, մանաւանդ մահմետական տարրը, որոնք ամենքն էլ բաց առեալ մի քանի նոր գաղթած Պարսիկներից, շատ աղաւ խօսում են Ռուսերէն, 'ի հարկէ խաժամուժի աղճատած բարբառով:

Հայերն ևս մինչև ցայսօր պահպանել են այստեղ իւրեանց մայրենի լեզուն, բայց շատ խառնակած նախնիթորած: Տասը բառից կազմած մի պարբերութեան մէջ կէսը հայերէն է, միւս կէսը ռուսերէն և թաթարերէն, իսկ երբեմն մի կամ երկու բառն է հայերէն: «Պոժարը Բալղ բազարի կրասնի մօստի էն թայումն է». պատասխան կը տայ քո հարցին Հաշտարխանցի Հայը: Ինչպէս տեսնում ես էն և է միավանկներն են հայերէն: Սակայն չնայելով այս խառնուրդին, Հաշտարխանի հայ բարբառը շատ պարզ է և մեր ներկայ գրականութեան մէջ Երևանի բարբառի հետ միաբան զուգընթացաբար է գնում:

Գլխաւոր առեւտուրը ներկայումս Ռուսաց ձեռքին է, գլխաւոր բերքի արդիւնքը նրանք են վայելում: Մահմետական տարրը պարապած է մշակութիւնով նաւերի վերայ և սորին առեւտրով — հացաթխութիւնով, կանաչեղէն ծախելով, մրգավաճառութիւնով և ցնցոտիք վաճառելով. Ռուսաց ստորին դասը արհեստաւոր կամ մշակ է. իսկ Հայը երեք դաս է բաժանվում: Հարուստները, որոնք առաջուան հետ համեմատելով մի աննշան թիւ են ներկայացնում, պարապած է վաշխառութիւնով, միջին դասը պարապած է մանր առեւտրով և ստորինները չարչութիւնով Թաթարների մէջ կամ բոլորովին քարշ գալով. վերջիններս էլ կարելի է թուել միջինների հետ. ընտանիքում եթէ գրպանները դատարկ է, վարմունքով և արտաքին ցոյցերով միջիններից պակաս չեն:

Հարուստների մէջ ի՞նչ բացառութիւն են կազմում մի երկուսը, որոնք աճուրդներով կամ տեղական արտադրութիւններով են պարապում, դրանք էլ նկատողներ են և ոչ ընկերներ: Մեր Հաշտարխանցի հարուստը վախում է իւր ստակներից անեւաւրած փողերը առեւտրի մէջ դնել. նա ապահով բանկի տոմսակը ծոցին քո և իմ աշխատութեանց արդիւնքն է իւր գրպանը լցնում:

Այսպէս չէ եղել մեր մէջ հնումն. Դեռ յիշողներ կան մեզանից, որ գլխաւոր առեւտուրը և տեղական բերքերի արտադրիչները այն երջանիկ Հայերն են եղել, որոնց միայն անուներն այժմ կայ: Նրանք են եղել մեր երեկի հարուստները, որոնք ոչ միայն իւրեանց շրջապատող մահմետական ազգերի վերայ են ազդեցութիւն ունեցել, այլ և նոյն իսկ Ռուսների յարգանքն և համակրութիւնն են վայելել. Նրանք են եղել այն Հայերը, որոնք փողի և լեզուի շնորհիւ կարողացել են առանձնաշնորհութիւններ աշխատել, որոնք հայութեանը պարծանք են եղել, որոնք կառավարել են բոլոր հայ գործերը, որոնք մեր առաջնորդների հետ միշտ երթեւեկութիւն և խորհրդակցութիւններ են արել, որոնց փողերով տպարաններ են հաստատել, հոգեւոր ուսումնարաններ են բացել և որոնք թէպէտ գիտացել են Ռուսերէն, Թուրքերէն, Թաթարերէն, Ղալմուղերէն և այլ Հաշտարխանում խօսեցած լեզուները, բայց որոնք միշտ իւրեանց ընտանեկան շրջանում խօսել են մաքուր հայերէն, իրենց մայրենի լեզուն սրբութեամբ պահել են:

Այս բաների մէջ ներկայ Հաշտարխանի հայերս նրանց հակապատկերն ենք: Ո՞վ չգիտէ, որ լուսաւորութիւնն այժմ աւելի է տարածված, որ քաղաքակրթութիւնը հսկայական քայլեր է անում, որ մօդան այժմ լուսաւորութիւն է համարվում և հէնց այդ պատճառաւ մենք Հաշտարխանցի Հայերս շատ լաւ ենք հասկացել մեր նախնիների պակասութիւնները և աշխատում ենք օր յառաջ ազատուիլ անպիտան ասիականութիւնից:

Այս բանի մէջ մանաւանդ յառաջ են մեր հարուստները և միջին դասը: Այս բանին նըպաստել է և ներկայ մեր հասկացող երիտասարդութիւնը, որ թէպէտ սակաւաթիւ, բայց իւր պարտքը քաջ ճանաչող: Այս բանին օգնում և օգնել է Հաշտարխանի հոգեորականութիւնը իւր ներկայացուցչով, իւր անտարբերութեամբ, մեռելութեամբը: Բոլոր հայութիւնը որ ջնջուի անհետանայ, բոլոր ազգային շահերը վտանուին, բոլոր հոգեորականութիւնը անպիտանանայ ինչ հոգն է, միայն թէ անձնական շահերը չվնասուին: Նախկին տպարանի հետքերը կըգտնես առաջնորդարանի տակին մի խոնաւ և մութը ներքնատան մէջ փչրտուած թափուած, իսկ տըպարանի ունեցած գումարը իմ և քո ճանապարհի ծախք անունով կերած մարսած: Նախկին հոգեոր դպրոցի փոխանակ այժմ կը գտնես մի երկու ստորին դասատանից բաղկացած ծխական երկսեռ անուամբ ուսումնամենք ինչպէս և ամեն ճշմարիտ Հայ սըրտանց ուրախ ենք այս մասին և շնորհակալ այն զգօն պարոններին, որոնք այսպիսի անախորժ հանգամանքներում կարողանում են զսպել կրքերն և գործը ազատել վնասից:

Թող անպակաս լինին Հայ հասարակութեանց մէջ այսպիսի բարերար ձեռքեր և զգօն գլուխներ յօգուտ ազգային և բարեգործական գործերի և թող թէ մենք և թէ մեր թղթակիցները սխալված լինինք, այդ աւելի բաւականութիւն է մեզ, քան քրքրել և հանդէս հանել այն, ինչ կարող է միայն կրքերը գրգռել և գործին վնասել: Ցանկանում ենք Մարդասիրական ընկերութեան կատարեալ յաջողութիւն:

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՍԻՄՖԵՐՈՊՈԼ

(Թղթակցութիւն «ՄԵՂՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ„ Լրագրի):

Բուն բարեկենդանի շաբաթը Սիմֆերոպոլի Հայ—հասարակութեանը մի ընդհանուր նիւթ տուեց: Դա ամսիս 21-ին կայացած ներկայացումն էր: Հայոց երկսեռ դպրոցի 4 աշակերտուհիներից և 1 վերակացուհուց կազմուած փոքրիկ խումբը մեր կառավարութիւնովը ներկայացրեց մեր թարգմանած «Պօլուիմպէրեալ„ անունով կատակերգութիւնը երկու արարուածով: Ուրեմն, ներկայացումն էր մանկական—ընտանեկան:

Կամենալով այս առաջին փորձն աւելի փոքրից սկսել, դպրոցիս հոգաբարձական և ուսուցչական խառն ժողովը վճռեց մի մասնաւոր տանը տալ այդ ներկայացումն: Այստեղ խորին յարգանքով հարկաւոր ենք համարում յիշել մեծ. պ. Սիմէօն Աւետիքեան Թղլեանցի անունը, որ մեծ ուրախութեամբ առաջարկեց իւր տունը մեր թատրոնի համար և որին պատիւ ունինք դորա համար յայտնելու մեր հրապարակական շնորհակալութիւնը: Զնայելով, որ թատրոնի դահլիճը հազիւ 80 աթոռ կարողացաւ տեղաւորել իւր մէջ, այսու ամենայնիւ դահլիճն և համեստաբար զարդարուած բեմը մէկ առանձին գեղեցկութիւն ունէր հանդիսականների աչքերում: Ոչ միայն բոլոր տեղերը բռնուած էին, այլ և կային այնպիսի տոմսակներ, որոնք մի քանի անգամ ծախուեցան: Թատրոնն ունէր իւր համար մի փոքրիկ բուֆէտ, որ իւր կողմից լրացնում էր պակասորդը:

Ներկայացման սկզբումը մենք պատիւ ունեցանք բեմից կարդալու «Թատրոնի Նըշանակութիւնը», որ ընդունուեցաւ համակրութեամբ: Յետոյ կարդացինք Մեղուի № 4-ում "Երկու չէչէդ վարժատուն„ անունով Նոր-Նախիջեւանի տեղական բարբառով հրատարակուած յօդուածը: Այդ յօդուածը մի ընդհանուր բնաւորութիւն ունենալով և գրուած լինելով մի այնպիսի բարբառով, որ շատ սակաւ է զանազանուում Ղրիմու բարբառից, գրաւեց իւր վերայ հասարակութեան ջերմ ուշադրութիւնը և ընդունուեցաւ ծափահարութիւնով:

Ներկայացման առաջին խաղամիջոցին դաշնամուրի ներդաշնակութեամբ մենք երգեցինք solo "Մեր հայրենիք„ երկրորդ անգամ: Թատրոնասէր աշակերտուհիների խումբը երգեց «Հայրե՛ն, ասաց դուստրը հօրը», «Ո՜վ, Տէր Աստուած», «Հայամ, քաջազունք», "Իղձե՜ր են, իղձե՜ր„ և «Մեծափառ արքայ մեր»: Այդ վերջին երգը, որ ծափահարութիւնով կրկնուեցաւ՝ խումբը երգեց ուսումնարանի նշանաբանով:

Ներկայացումն անսպասելի կերպով շատ լաւ անցաւ: Ոչ ոքի մտքից չէր կարող անցկենալ, որ այն փոքրիկ 12—14 տարեկան մանուկները (որոնց թւում և նախկին աշակերտուհի և այժմեան վերակացուհին), որոնք իւրեանց կեանքում թատրոնի երես չեն տեսել և առաջին անգամն են դուրս գալիս բեմը, այն էլ մի այնպիսի պիէս խաղալու, որի լեզուի հետ մի քանի ամիս է, որ ծանօթացել են,— կարողանային այնպէս մեծ յաջողութիւնով կատարել իւրեանց դերերը: Ամենքն այնպէս բռնել էին և լաւ գիտէին իւրեանց դերերը, որ գրեթէ յուշարարի կարօտութիւն չունէին: Մի խօսքով ներկայացումն շատ լաւ անցաւ և մի քաղցր տպաւորութիւն թողեց հասարակութեան վերայ, որ հիացած էր այդ անսպասելի երեւոյթով: Ոգեւորուած ու ջերմ ծափահարութիւններին և բարձրաձայն «bravo!»-ների վերջ չկար: Ամեն բերան մի առանձին ուրախութիւնով և գովասանքով էր խօսում այդ բոլորի վերայ: Իսկ չեկողները, զղջալով իւրեանց բացակայութեան վերայ նոյնպէս ուրախութեամբ ականջ էին դնում թատրոնից դուրս եղած խօսակցութիւններին:

Թէպէտ ամենքը իւրեանց դերում շատ լաւ էին. բայց բոլոր հանդիսականների ուշադրութիւնը գլխաւորապէս ընկած էր օրիորդ Սրբուհի Ուզունեանցի վերայ: Օրիորդ Ուզունեանցը, որ հազիւ 12 տարեկան աղջիկ է և դպրոցիս առաջին դասատան ամենայառաջադէմ աշակերտուհին է, մէկ այնպիսի ճարտարութեամբ կատարեց իւր դերը, որ մենք մի առանձին դերասանական ձիրք ենք նկատում նորա մէջ: Այսպիսի գաղափար կազմեցին նորա վերայ ամենքը:

Արդիւնք, որ որոշուած էր յօգուտ դպրոցի, գոյացաւ 116 ռ. 38 կոպէկ. իսկ ծախսն էր 39 ռ. 20 կ.: Ծախքը մուտքից հանելով և դորա վերայ աւելացնելով մնացած բիլետների գինը դպրոցի համար մնաց 90 ռ.:

Վերջացնելով մեր յօդուածը և յաջողութիւն ու յարատեւութիւն ցանկանալով մեր թատրոնական գործին յայտնում ենք մեր խորին շնորհակալութիւնը թատրոնասիրուհիներին, այսինքն օր. օր. Կատարինէ Գրիգորեանցին, Վարվառ. Ջատիկեանցին, Սրբուհի Ուզունեանցին, Թագուհի Քարայեանցին և Գայիանէ Ջաքէեանցին, որոնք այդքան մեծ բաւականութիւն և հոգեկան մխիթարութիւն պատճառեցին Սիմֆերոպոլի Հայ—հասարակութեանը: Մեր հրապարակական շնորհակալութիւնը յայտնում ենք Հայր Օգսէնտ կօլչակճեանցին, որ աշխատեցաւ նահանգապետից ներկայացման թոյլտուութիւն ստանալու. հոգաբարձու պ. Գրիգոր Լ. Բէքարչեանցին, որ օգնեց բեմի՛ պատրաստութեան. մեծ. օր. Օլգայ (Լուսիկ) Ս. Թըղլեանցին, որ պատւեց բեմը՝ դաշնամուրի վերայ երգեր ածելով և պ. Աւետիք Ս. Թղլեանցին, որ հոգ տարաւ տոմսակների բաժանելու վերայ:

Յուսանք, որ այդ ներկայացումն մի նոր փոփոխութիւններով և առաւել մեծ տեւքով բաղդաւորութիւն կունենաք կրկնելու զատկի օրերում:

Յ. Նազարեանց

ԲԱՔՈՒ

(Թղթակցութիւն "ՄԵՂՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ» Լրագրի)

Ձեր լրագրի № 7-ում կարդացինք ձեր դատողութիւնը Մարդասիրական ընկերութեան ընդհանուր ժողովի պատճառով: Ցաւում էք շատ, որ իբր թէ Մարդասիրական ընկերութեան գործերը վատ են սկսել ընթանալ և դէպի անկումն և խորհուրդ էք տալիս անդամոց ուշքի գալ: Ուստի՞ են ձեր տեղեկութիւնները: Կերեւի թէ Դուք այս ամբողջ տարուան ընթացքումը Մարդասիրական ընկերութեան գործերի մասին ճիշդ տեղեկութիւն չէք ունեցել: Բայց առանց ճիշդ տեղեկութեան ամբողջ մի ընկերութեան մասին այդ խօսքերով խօսել հրապարակաւ, օտարոտի է երեւում մեզ: Դուք որ այդքան սիրում էք Մարդասիրական ընկերութիւնը, նախ քան թէ առակէիք ընկերութեան բոլոր անդամոց, հարկաւոր էր ստոյգ տեղեկութիւն ստանայիք: Իբրեւ Մարդասիրական ընկերութեան նախագահ բոլոր ընկերութեան և նորա խորհրդոյ կողմից հարկաւոր եմ համարում բողոքել այդպիսի անստոյգ լուրերի և դատողութեան դէմ: Մարդասիրական ընկերութիւնը ոչ թէ դէպի անկումն է ընթանում, որ ոչ մին իրողութիւն չէ կարող վկայել, այլ ներկայումս նոր կեանք և նոր յառաջադիմութիւն ստացաւ: Մարդասիրական ընկերութեան օրիորդաց ուսումնարանը բարեկարգութեան մէջ մտաւ, որոյ մասին առանձնապէս աշխատում են ջերմեռանդ և արդիւնաւոր վերատեսուչ Հօր հետ նորընտիր անխոնջաբար հոգաբարձուհիք: Ընկերութեան որդեգիրներին աւելացաւ Գէորգեան ճեմարանի մէջ մի սանիկ: Մարդասիրական ընկերութիւնը ընդարձակեց իւր տարեկան օժանդակութիւնը գիւղական ուսումնարաններին: Մարդասիրական ընկերութեան դրամագլուխը զգալի կերպով բազմացաւ այս տարի: Մարդասիրական ընկերութեան անդամքը առանձին եռանդով վառված են այժմ դէպի ընկերութիւնը, մանաւանդ առաւելապէս այս տարի անդամակցող Հայազն տիկնայք: Այս ամենը և սորա նմանները միասին Մարդասիրական ընկերութեան յառաջադիմութիւն և զարգացումն են ապացուցանում և ոչ երբէք անկումն:

Ուստի որոնց համար Մարդասիրական ընկերութիւնը իրօք մխիթարութիւն և պարծանք էր համարվում մինչև այժմ. նորա ներկայ իրական յառաջադիմութիւնը պէտք է առաւել մխիթարական և հաճոյական լինի: Խնդրում եմ յարգելի խմբագիր, հրատարակել այս իմ նամակս «Մեղու Հայաստանի» . . . . լրագրի էջերում ի մխիթարութիւն Մարդասիրական ընկերութեան բարեկամաց և բոլոր բարեսէր Հայ հասարակութեան:

Մարդասիրական ընկերութեան խորհրդոյ նախագահ Ա. Մամիկոնեանց

ՆԵՐՔԻՆ

Ամսոյս 19-ին Թիֆլիսի փոխադարձ վարկի ընկերութեան անդամոց տարեկան հաշուետուութեան ընդհանուր նիստն եղաւ ընդ նախագահութեամբ պ. Ա. Ս. Ղորղանեանի:

բան մի քանի անուս տիրացու վարժապետներով, որոնց գիտութեան սահմանակէտը մինչև Զամչեան քերականութեան առաջին մասի անգիր սերտելն և ոչինչ չհասկանալն է։ Այն էլ ինչ էք կարծում, քանի աշակերտներով. 500 տան մանուկ սերնդից երկու դպրոցների մէջ մի շատ աննշան թիւ կըգտնես և ի հարկէ աղքատ դասից։ Մեր հարուստը կամ բոլորովին չի կրթիլ իւր երեխային և կամ կտայ գիմնազիոնները, ուր երկու երեք տարի ստորին դասատներումը ծուլութիւն անելով քարշ կըգան, կամ կուղարկեն մայրաքաղաքները մի քանի պանսիօններ պահողներին հարստացնելու. որտեղից կվերադառնան պէնսնէն քնթերին թամբած Հաշտարխանի «կանավի» ափը—ղրօնատեղին չափելու կամ դերասանուհիների գըրպանները լցնելու իւրեանց վաշխառու հայրերի աղքատ երեխայի բերանից յափշտակած պատառի գնով։

Եթէ ոչ գիմնազիա և ոչ մի ուսումնարան երբէք ևս տեսած չլինին մեր ջենտլմէնները, այնու ամենայնիւ և ոչ մի խօսք հայերէն չեն կարող հասկանալ. որովհետև սրանց որդեսէր ծնողները՝ մանաւանդ հոգածու մայրը սաստիկ ատում է հայ լեզուն և ամաչում ինքն՝ իրան հայ կոչել, որի ապացոյցը իւր հայ ծառայի առաջ պարզ ցոյց տալու համար նրա վերայ բարկանալիս արմեաշկա բառն է կնքում նորան։

Չմոռանանք այսու ամենայնիւ, որ այս խնամատար ծնողները իրանք շատ լաւ են խօսում հայերէն։ Չես գտնիլ և ոչ մի հայ մարդ կամ կին, որ մաքուր հայերէն չխօսայ։ Սրա պատճառն այն է, որ շատ տարի չէ, որ այս ծուռ հասկացողութիւնը բնակալել է մեր Հաշտարխանցոց խելապատակի մէջ. մանաւանդ քանի որ աւելացել են ստորին դասակարգից անտիճանաւորութեան և վարժապետութեան կոչմանը բարձրացած երջանիկներն, որոնք մինչև ցայսօր անուանները հայոց լեզուի ուսուցիչներ են գրել և իւրեանց երեխայքը հացի անունն կամ չեն իմանում կամ թէ Հ տառը խ են արտասանում։ Այս ժանտախտը սկսել է տարածուել հարուստների մէջ և սրանցից ստորին դասի մէջ։ Մեր քահանայքն էլ յետ չեն մնացել այս լուսաւորութիւնից, նոքա իրանց երեխաների անունը Վալօդեա և Նադեժդա կդնեն ու նրանց հետ ամօթ կհամարեն հայերէն խօսելու. Վստահացիր նկատողութիւն անելու, ծաղր ու ծանակ լինելու կամ թէ աւելի վտանգաւորը հարուածի ենթարկուելու պատրաստ պէտք է լինիս։

Եթէ այսպէս գնայ, եթէ հոգևոր վարչութիւնը իւր ընթացքն չփոխուեց, մի քանի տարուայ մէջ հայ լեզուն իսպառ անհետանալու վտանգին է սպառնում։ Որովհետև, ինչպէս ասացինք չկան, հիմայ մեր մէջ այն նշանաւոր ազդեցութիւն ունեցող հայերը այն «Красный кушакъ» (կարմիր գօտի) կոչուած սրտացաւ ազգայինները, որոնք հասարակաց մէջ մի պատկառութիւն տեսնելիս ազդէին նրա վերայ, որոնք ազգի և եկեղեցւոյ շահերին վնասողին օրով ցորեկով գործից դուրս ձգէին, որոնք փող հարկաւորուած ժամանակը անխնայ թափէին, որոնք պարապ մարդկանցը գործեր տային, որոնք ընդհանուր հասարակութեան յարգանքը վայելէին, որոց կամայքը բացի բարեգործութիւն անելուց և եկեղեցւոյ յաճախելուց ու ազգային հոգսերը քաշելուց՝ ուրիշ ժամանցներ չունէին, որոնց անձնուէր էր շռայլութիւնը. որովհետև նրանց տեղը նրանց ստուերներն են ժառանգել և ոչ որդիքը։

Այն ժամանակը ամեն մի Հաշտարխանցի հարուստ իւր համար սրբազան պարտք էր համարել եկեղեցական և ազգային գործերի մէջ խառնուել. իսկ այժմ օրինաւոր կերպիւ ընտրուածներն էլ չեն կատարում իւրեանց պաշտօնը։

Այո, տարէնը մի քանի անգամ Արարատի և ուրիշ լրագրների մէջ կկարդաս, թէ Հաշտարխանի երկսեռ դպրոցաց (վերջին օրերս էլ արժանացաւ դպրոց սոսկ բառը գործ ածել, դպրանոց գրելոյն) Հոգաբարձութիւնը այս է անում, այն է անում, որոնում է մի բարեկարգ և բանիբուն հայ լեզուի ուսուցիչ, որին աւելի ռոճիկ է խոստանում, բայց հարցրէք, թէ քանի՜ մասն է ուղիղ, քանի ուսուցիչ բերին մինչև ցայսօր, ինչ են մեր դըպրոցները կամ դպրանոցները։

Փառք Աստուծոյ, ինտրիգան մեր մէջ նշանաւոր դեր է խաղում, չողոքորթութիւնը գործ է կատարում. ես քեզ կը չողոքորթեմ, երկրորդը երրորդին և ինտրիգան իւր գործն յառաջ կըտանի. էլի են ջուրն, էլի են ջրաղացն, էլի են ծխական երկսեռ անկարգ դպրոցներն, էլի են վարժապետները, էլի են 9-10 տարուան անունով մեր հոգաբարձութիւնը, էլի են անգործութիւնը։ Կուզէք, տարին մէկը չէ, երկու չէ, տասն անգամ նոր անդամներ ընտրեցէք, էլի ոչինչ չի յառաջ գնալ, մինչև հիմնական փոփոխութիւն չլինի։ Փորձը ցոյց տուեց, որ այդպիսի կազմակերպութեան մէջ դժուար է խղճիւ գործ կատարելը. աչքդ չես բաց անում. քո ընտրած նորերի հրաժարուելն ես լըսում. ըստ որում բազմաժամանակեայ փորձառուներն իրենց գործը լաւ գիտեն, մէկին կը զզուեցնեն, միւսին այնպէս որոգայթներ կըլարեն, որ ոչ միայն ուսումնարանից, քաղաքի բնակչութիւնից էլ կըփախչի կըհեռանայ, կը գաղթի օտարութիւն, որ չտեսնի իւր հայրենիքի մեռելութիւնը և իւր հայրենակիցների ստոր վարմունքը։

Քանի յիշում եմ մեր Հաշտարխանի նախկին Հայերը, այնքան արիւնս պղտորում է, համեմատելով նորերիս հետ։ Լուսահոգիները մեծ մեծ գումարներ են թողել, որ մեր քաղաքումը ոչ մի աղքատ չմնայ, ամենքն էլ կերակրուին. նոյն գումարները 100,000-ներ են դարձել, բայց խղճերի որդիքը կատարել են իւրեանց պապերի ցանկութիւնը։ Ընչի՞ չէ. փողը տուել են բանկը, տոկոսիքը վերցրել, կէսը վայելել, միւս մնացածովն էլ իւրեանց ազգ ու ընտանիքին ուրախացրել և ի հարկէ, այս անելով իւրեանց պապերի ցանկութիւնն են կատարել։ Ազգի փողն ազգը պէտք է ուտի, իրանք էլ ազգի որդիք չէին, իւրեանց ազգական չքաւորներն էլ հայեր չէին։ Իւրեանք ասում են, ուրիշ անանկներին ես բաժին եմ հանել. գիտէք իւր աներոջը, հօրեղբօրը, խնամուն 10, 20, 30 են տուել. միւսներին 1, 2, 3։

Այո, վերջին տարիներումս այն աղքատաց փողն էլ կարգի ու կանոնի տակ մտաւ, բարձրագոյն հաստատուած օրէնքի ենթարկուեցաւ, օրինաւոր հոգաբարձութիւն կազմուեցաւ, ժողովրդի արիւնը պղտորուեցաւ, աղքատանոց, արհեստաւորաց ուսումնարան շինուեցան, բայց այստեղ էլ մեր նախնեաց նպատակը չիրագործուեցաւ։ Նոյն թոռները հարուստ. և երկտասարդ հոգաբարձութիւնը՝ իւր անձնական շահն ընդհանուրի օգտից բարձր դասելով անձնական պատիւը գործից սուրբ համարելով, արտաքինը միայն ի ցոյց մարդկան հոգաց, իսկ ներսից էլի անկարգութիւնն էր։ Այստեղ էլ ինտրիգան ներս մտաւ, սրտացաւ հոգաբարձուք զզուեցան և գործ կատարել անկարող եղան։ Աղքատանոցումն ապրել կարողացան նրանք, որոնք առանձին արտօնութիւն էին վայելում. միւսները լաւ համարեցին դռնէ դուռն ողորմութիւն հաւաքել, քան թէ իմ կամ քո ազգական կառավարիչների բռնութիւնները տանել, քան թէ միջի ծառայողների անկարգութիւնքը տեսնել և լռել, որովհետև աղքատն իրաւունք չունէր գանգատուելու, թէ լաւ մսի գնով հոտածն է ուտում, թէ ամեն օր նոր թէյի տեղ երեկուան առաւօտեան խաշուած ու չորացրած թէյ է խմում, թէ մսի արգանակ լինելը միջին լողացող մի քանի չոր ոսկրներիցն է միայն հասկացվում և թէ այս ամենը գուցէ տեսնվում է մշտայցելու հոգաբարձուներից և լռութեան կամ չտեսնելու արվում։

—Դու քո տանը սրանից լաւն էիր ուտում, լաւ էիր ապրում, գոռում է յանդուգն աղքատի վերայ կարգաճանաչ պարոնը և սաստեցնում բողոքող աղքատին։

Արհեստաւորաց ուսումնարանն էլ իւր փրկարար հետևանքն ունեցաւ։ Ծխական և աղքատաց հոգաբարձութեանց մի քանի սիրաքարոզ հոգաբարձուների տարիներով ունեցած անձնականութեան աղագաւ սկզբումն իսկ ծխական ուսումնարանը մի հարուած զգաց, որի հետևանքն էր, կարծեմ, արհեստաւորաց ուսումնարանի գոյութիւնը։

Աղքատաց հին ձեւով եղած հոգաբարձութիւնը ծխական ուսումնարանների բացման օրից ժողովրդի համաձայնութեամբ տարեկան վեց հարիւր մէթ. տալիս էր նրանց օժանդակութիւն իսկ որովհետև աղքատաց հոգաբարձութիւնն իւր բացման օրից չուզեցաւ մօտենալ ծխական ուսումնարանին, անարժան համարից Հայոց կաթուղիկոսական իրաւունքով բացուած մի ծխական ուսումնարանաց վարչութեան հետ վեր ու նիստ անել, մանաւանդ որ երկու հոգաբարձութեանց անդամոց ոմանց մէջ տարիներով դժգոհութիւն կար, այսօր ահա եկել էր ժամանակը և աղքատաց հոգաբարձութիւնը ոմանց համոզելովը կարողացաւ ծխական ուսումնարանի մէջքին քար ձգել. կտրեց բացէ ի բաց տարեկան վճարքը և իւր սրտի իղձը կատարեց։

Լաւ որ ծխական դպրոցաց հոգաբարձութիւնն ևս իւր կողմից ուրիշ աղբիւրներ գտնելու ձգտեց և որպէս և իցէ գտաւ, ապա թէ ոչ այսօր գուցէ մի նախապատրաստական էլ չունենայինք, թող թէ ինչպէս ներկայումս կոչում են դըպրանոց։

Աղքատաց հոգաբարձութիւնը ոչ թէ պէտք է տարիներով սահմանեալ տուրքը կտրէր ծըխական ուսումնարաններից, այլ փոխանակ նոր արհեստական ծխական ուսումնարան բանալու նա պէտք է նոր օժանդակութիւն ևս տար ծըխականներին, մտցնէր այստեղ արհեստական մասը, որով ոչ թէ ինչպէս իւրեանց հաստատութիւնն է 12 երեխայ կուսանէին, արհեստի և հացի տէր կդառնային, այլ և 120 չքաւոր մանուկներ իւրեանց մայրենի լեզուի մէջ աւելի ևս կկրթուէին և ձեռքերին մի արհեստ կունենային։

Բայց չէ. ես իմ բազմամեայ վրէժը հանեցի, ես իմ ասածը արի թէկուզ բոլոր ազգն էլ ջընջուի։

Միւս նամակուս կշարունակեմ մեր Հաշտարխանի ազգային ներկայ գործերը, իսկ այժմ մի ակնարկ էլ ձգելով մեր քաղաքի պէտնասիրութեան վերայ, վերջացնեմ նրանով որ եթէ ազգային լեզուի մէջ նախապէս յառաջանալու մի միջոց ձեռք չառնուի և այս չսայլութեան առաջը չըբռնուի, մենք մի քանի տարուց յետոյ կորած ենք։

Դիցուք հարուստն իբրև կարող, տէրն իրան հետ, ինչ կամի թող անի, նրանից օգուտ չկայ. ամեն ազգի մէջ հարուստները հակումն ունին դէպի օտարասիրութիւն և փարթամ ապրելու

Ինչպէս և անցեալ տարիները անդամները եկել էին առանց կարդալու տպած հաշիւը և առանց ցանկութեան անդամ լսելու հաշուի դէմ մի երկու անձանց արած նկատմունքը:

Ըստ սովորութեան հաշիւը մի քանի նկատմունքներից յետոյ միաձայն ընդունվեցաւ և ժողովը դիմելու էր ընտրութեանց, երբ պ. բժշկապետ Ս. Ց. Ամիրեանը խօսք խնդրելով առաջարկեց հասարակութեանը այս տարուայ արդիւնքից մի որոշեալ տոկոս նշանակել յօգուտ ներկայ պատերազմի մէջ սպանուածների որբոց և այրեաց:

«Փորձի» խմբագիր պ. Ա. Ց. Յովհաննիսեանը յայտնեց, որ ներկայ պատերազմը հասարակութեան հոգացողութեանը թողեց ոչ միայն որբեր և այրիներ, այլ և 3000 հայ ընտանեաց գաղթելու պատճառ դարձաւ: Այդ գաղթականներն ևս կարօտ են օգնութեան. ուստի պարոնը առաջարկեց մի որոշեալ տոկոս նշանակել արդիւնքից և այդ գումարի կէսը յանձնել որբոց և այրեաց համար հաստատուած հոգաբարձութեանը և միւս կէսը գաղթականաց համար կազմուած մասնաժողովին:

Ժողովը առանց քուէարկութեան միաձայն որոշեց. այս տարուայ արդիւնքից, որ անում է 108 հազար, յատկացնել 4 0/0 (4320 ռ.) յօգուտ որբոց և այրեաց և գաղթականաց — բաժանելով այդ գումարը երկու ընկերութեանց հաւասարապէս այն է 2160-ական ռուբլի:

Այնուհետև ժողովը դիմեց քուէարկութեան. ընտրուեցան — խորհրդարանի անդամ՝ պ. Ե. Գ. Փիթոյեան—5 տարով և պ. Ա. Ա. Բաբանեան—1 տարով. քննիչ յանձնաժողովի անդամ — պ. պ. Գ. Ե. Տուրինեան, Ն. Կ. Գարսոյեան և պ. Ա. Իզմայիլեան. և սոցա կանդիտատներ՝ Գ. Ն. Նահապետեան, Գ. Գ. Շահբուդաղեան և Խ. Թ. Ալվանեան:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ԱՐԴԻ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Անցեալ տարի 1877 Թուին, փետրուար ամսում. քանի որ Թիւրքիայի և Ռուսաստանի մէջ պատերազմը չէր բացուել, քանի որ դեռ յոյս կար սպառնող արևելեան պատերազմի առաջն առնելու, Թիւրքիայի մայրաքաղաքում կայացած բայց առանց հետևանքի մնացած կոնֆերենցիայի մասին մի յօդուածում մենք ասել ենք ի միջի այլոց. — «Օսմանեան պետական նաւը մեծ վտանգի մէջ է այժմ, նորան կառավարողներին, ղեկավարներին մեծ զգուշութիւն, խոհեմութիւն և ճըշմարիտ հայրենասիրութիւն է հարկաւոր նորան սպառնող փորձանքից հեռացնելու: Ճշմարիտ հայրենասէր քաղաքագէտը այսպիսի դիպուածում չպէտք է իւր հայրենիքի հետ va banque խաղայ„:— Եւ դորա վերայ աւելացրինք. «պատերազմը մեր առաջևն է, եթէ կողմերը միմեանց զիջումներ չանեն»:

Գալով Օսմանեան պետութեան կազմակերպութեան և նորա թոյլ կողմերի վերայ, մենք չարունակել ենք, «որ ամեն խելօք նաւարարի պարտաւորութիւնն է, երբ նա իւր նաւի պակասութիւնները, թերութիւնները լաւ ճանաչում է, ալեկոծութեան հանդիպած ժամանակ գիտէ որ նաւի կազմուածքը կարող չէ զօրեղ ալեքների հարուածներին ընդդիմանալ, կաշխատէ այդպիսի մի վըտանգաւոր դէպքում նաւը բաց ծովից խաղաղ և փակ նաւահանգիստ մտցնելու: Եւ եթէ նորա ընթացքը հեշտացնելու համար հարկը պահանջում է, չի խնայիլ նաւի միջից թանկագին ապրանքներ զոհելու ծովի կատաղի ալեքներին, որչափ որ ցաւալի լինի այդ, միայն թէ նաւը ազատուի: Իսկ եթէ թեթևամիտ է նաւավարը, բաց առագաստներով մնում է ալեկոծուած ծովու մէջ. հիւսիսային քամու բերանը, յուսալով որ նեղն ընկած ժամանակին ուրիշ նաւեր կհասնեն նորան օգնութեան, ինչ կարող ենք ասել: Գուցէ գան օգնութեան նաւեր— ծովային աւազակների նաւերը»:

Արևելեան խնդրի մէջ Հայերի բռնած ընթացքի մասին համարում էինք, որ— "շատ ցաւերի մէջ փոքր ցաւը ընտրելը խելքի մօտիկ է և օգտաւէտ,,:

Իսկ վերջանում էր յօդուածը հետևեալ տողերով:

—"Ինչ կլինէր, որ Հայերը պատմութիւն սովորէին և Հայոց անցեալից խրատներ վեր առնէին ներկայի, ապագայի համար: Միթէ Պարսից և Յունաց մէջ տեղն ընկած և նոցա ձեռքերին խաղալիք դարձած ժամանակները մոռացել են, չեն յիշում: Ի՞նչ կլինէր, որ Հայերը շատ ընդունակութիւնների տեղ քիչ մի տակտ ունենային և բերանները բաց չպահէին,,:

Այդ ժամանակից շատ չանցաւ ապրիլի 12-ին Ռուսաստանի և Թիւրքիայի մէջ պատերազմը սկսեց և ներկայ տարուայ սկզբներումը վերջացաւ: Պատերազմի վերայ մենք չենք ուզում խօսել, միայն այսչափ պիտի ասենք, որ Թիւրքիան միայնակ պատերազմելով քաջ և անձնուէր ներքին և արտաքին թշնամիների և իրանից տասնապատիկ աւելի զօրեղ հակառակորդի դէմ, համարեա թէ ամեն բան կորցրեց բացի պատուից: Թիւրքիան կարող է ասել, ամեն բան կորցրի, պատիւս միայն ազատեցի: Մինչև պատերազմի վերջն անգամ ոչ ոք չեկաւ Թիւրքիային օգնելու, հիմայ գալիս են և ամենքն էլ ամեն կողմից իրանց համար մասն են պահանջում Թիւրքիայից:

Պատերազմի նպատակն էր, քրիստոնեայ ազգերը ազատել Օսմանեան ճնշումից, որովհետև դորա միայն Օսմանեան լուծի տակն են ճնշուած: Դժբաղդաբար այս անգամ քրիստոնեաները ամենից աւելի նեղութիւններ կրեցին, ամենից շատ կոտորուեցան: Միայն Հայերից Հայաստանումը, ինչպէս հաստատուում է, վաթսուն հազարից աւելի կոտորուել, սպանուել են, չենք յիշում անուղղակի սպանուածներին և անասելի կրած հարուածները:

Եթէ պատերազմը չլինէր, այդ բոլոր վընասներն էլ չէին լինելու, կոտորուած Հայերն էլ կլինէին, բայց դրանց պատճառով հօ կարելի չէր պատերազմը թողնել: Բարձրը, վսեմ նպատակներին, ընդհանուր շահերին զոհւում են փոքր նպատակները, մասնաւոր շահերը: Արևելեան պատերազմի նշանաբանն էր՝ Թիւրքիայի քրիստոնեայ ազգերը ազատել Օսմանեան լծից: Այս դրօշակի տակ Ռուսաստանի քաջ զինուորները պատերազմի ամեն տեսակ նեղութիւնները կրելով, մէկ կողմից մտան Էրզրում, Հայաստանի մայրաքաղաքը, միւս կողմից կանգնեցան Պօլսոյ դիմաց Սան—Ստեֆանոյում: Թիւրքիան բոլորովին ընկաւ, յաղթող Ռուսաստանը հասաւ իւր դրած նպատակին: Հաշտութեան պայմանները յայտնի են, "ամեն մարդ կարող է կարդալ և լաւ ուսումնասիրել: Հիմայ ամեն տեղ տիրում է խաղաղութիւն: Եւրոպայի լրագիրները շատերը զարմացել են, որ Ռուսաստանը տկարացած և պատերազմից քայքայուած Թիւրքիայից պահանջում է մի սարսափելի մեծ գումար— հազար չորս հարիւր տասը միլիոն ռուբլ: Բայց պէտք է ասել, որ Ռուսաստանը այս պատերազմում մեծ վնասներ է կրել, իսկ այդպիսի մի մեծ գումար պահանջելն նոր բան չէ: Գրեթէ նոյնչափ պահանջեց Գերմանիան Ֆրանսիայից: Ի հարկէ Ֆրանսիան Եւրոպայի ամենահարուստ երկիրն է և շատ բանում ամենազարգացածը: Գերմանիան ինքը չէ յարձակուել Ֆրանսիայի դէմ և նա նպատակ էլ չունէր Ֆրանսիացիներին ազատելու Նապոլէոնի լծից: Իրանք Ֆրանսիացիները եկան այդ մտքին: Երբ Նապոլէոնը յօժարակամ գերի գնաց Գերմանիա, Ֆրանսիացիները ասացին. գնացել ես, էլ յետ չդառնաս, քեզպէս անարժանին չենք ուզում, առանց քեզ էլ կարող ենք ապրել: Ֆրանսիան ապրում է մինչև օրս և լաւ է ապրում: Բայց Ֆրանկօ—Գերմանական պատերազմի նպատակը կարելի չէ համեմատել արևելեան պատերազմի նըպատակի հետ, այս վերջինը, ինչպէս վերն ասացինք, յայտնի է: Թիւրքիայի կառավարութիւնը, Սուլթանը մնում է: Սովորութիւն չկայ, որ երկրի պարտքը նոյն երկրի իշխանը, Սուլթանը վճարէ. կարգ է, որ երկիրը, ժողովուրդը վճարում է տէրութեան պարտքերը: Ռուսաստանը գիտէ, որ Թիւրքիայում բնակուող ազգերը անկարող են վճարելու իւր պահանջած գումարը: Նա ինքը հարիւր միլիոնը ստանում է հողով: Հայաստանի մի լաւ կտորը՝ Բաթում, Արտահան, Կարս, Բայազէթ դրանց շրջապատող երկրովը միանում են Ռուսաստանի հետ: Իսկ մնացած գումարը Ռուսաստանը կամենում է ստանալ Բուլղարիայի եկամուտից: Ի հարկէ Սուլթանը երկար ժամանակ զրկւում է այդ տուրքից, բայց դորա փոխարէն նա կարող է կրկնապատիկ տուրք հաւաքել փոքր Ասիայում, Հայաստանում քրիստոնեաներից: Առ այժմ թէ Թիւրքիան և թէ Ռուսաստանը ուրախ են, որ պատերազմը վերջացաւ և միմեանց հետ հաշտ են: Բայց հաշտ աչքով չէ նայում արևմուտքը՝ Անգղիան, Աւստրիան հաշտութեան պայմանների վերայ:

1856 Թուի փարիզեան հաշտութեան դաշնագրում Եւրոպական մեծ պետութիւնները ապահովացնում են Թիւրքիայի ամբողջութիւնը և պարտաւորում են իրանց, որ միայն ընդհանուր համաձայնութեամբ փոխեն նոյն դաշնագիրը: Տարակոյս չկայ, որ այս պատերազմում Ռուսաստանը առանց միւսների մասնակցութեան նոյն դաշնագիրը ոչնչացրեց: Անգղիան պահանջում է, որ Ռուսաստանը ներկայացնէ ամբողջութեամբ Սան—Ստեֆանոյի հաշտութեան պայմանները Բերլինի կոնգրէսին, թող Եւրոպան մի առ մի քննէ ամեն մի կէտը և վերջը իւր հաճութիւնը ցոյց տայ այդ դաշնագրին: Ռուսաստանը չէ ընդունում այդ առաջարկութիւնը, գիտէ, որ Անգղիան, Աւստրիան Սան — Ստեֆանոյի հաշտութեան պայմանները կփոխեն բոլորովին հակառակ նորա շահերին: Բնական է,

---

համար ևս հարկաւ իրաւունք ունին: Մեր միջին և ստորին դասն էլ այժմ սարսափելի կերպիւ վարակված է հարուստների ախտովը: Մեզանում այր և կին անխտիր չաայլ են հագնվում. Եւրոպական գլխարկը, գաւազանը, պէնսնէն, ձեռնոցները անհրաժեշտ պիտոյքն է կիրակի օրը մեր չարաթով վաքսի սեղանի առաջին կանգնած և օրական մի երկու փութ վաքս միայն ծախող մանրավաճառի, իսկ թաւիշեայ վերարկուն, չէյֆով թանկագին չորը, ոտից գլուխ Եւրոպական տարազը առաջին պիտոյքն են նրա ծոյլ, ազէտ և տնտեսականութիւնից զուրկ կնոջ: Մեր Հաշտարխանի հայութեան խորտակուած նաւավարը մի լաւ առած է աւանդում մեզ, որով ինքը կանմահանայ մեր մէջ. այս է, «Երևան գնացի մեռածն ու կենդանը չջոկեցի, Թիֆլիզ գնացի, ծերն ու ջահելը չջոկեցի, Հաշտարխան եկայ հարուստն ու աղքատը չջոկեցի»: Սրանով նա կնքում է մեր քաղաքի դատավճիռը, սրանով ես ևս վերջացնում եմ իմ այս անգամի համառօտ տեսութիւնը, ուրիշ անգամ մի քանի հարցերի վերադառնալու նպատակով:

Մուրէսա

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

«ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ»

Ն. ՏԷՐ—ՂԵՒՈՆԴԵԱՆ

(Շարունակութիւն)

108 եր. Նոյնքան զարմանալի են և մըջիւնների բնակարանների շինութիւնները, որոնք... ոչնչացնում են շատ վնասակար միջատների ձուեր...:

—1. Բնակարանն ինքը շինութիւնն է, հապա բնակարանի շինութիւնը որն է. երևի, կամեցել է ասել՝ բնակարանների շէնքը, շինուածքը:

—2. Միւս կողմից դուրս է գալիս, որ միջատների ձուեր ոչնչացնողներն ևս նոյն իսկ այդ շինութիւններն են և ոչ նոցա մէջ բնակուող մրջիւնները:

81 եր. Արինը հոսում է կռուողների կատարներից, բայց նոքա կատաղութեամբ առաջ են տանում նորան, մինչև որ նոցանից մինը... տեղի է տալիս իւր հակառակորդին:

—Այստեղ ևս պէտք է գուշակել, որ «նորան» խօսքը վերաբերում է «կռիւ»-ին:

33 եր. Նորանցից (ոչխարներից) անմիտ չէ նայում ոչ մի կաթնասուն:

—Այսինքն՝ ոչ մի կաթնասուն այնքան անմիտ չէ նայում, որքան ոչխարը:

87 եր. Եւ կարապը լողում օդի մէջ, փայլելով իւր սպիտակ թևերը:

—Որովհետև թևերն իւրեանք չեն փայլում, ուրեմն աւելի ճիշդ կլինէր, եթէ ասէր փայլեցնելով իւր սպիտակ թևերը:

251 եր. Լեռնոտ երկիրներում, թէև նա լինէր առաւել դէպի հարաւ...:

—Քերականութիւնը սովորեցնում է, որ ասենք՝ թէև նոքա լինէին...:

259 եր. Կանաչ դաշտը, լցուած փարթամ ծաղիկներով, անուշահոտութիւն էին բուրում:

—Բուրողը՝ դաշտն էր, դաշտերն էին, թէ ծաղիկները:

276 եր. ... որի (Տիգրան Ա.-ի) թէ քաղաքական և թէ պատերազմական արժանաւորութիւնները գերազանց էին իւր նախորդներից:

—1. Արժանաւորութիւնները գերազանց էին:

—2. Արժանաւորութիւնները գերազանց էին ոչ թէ նախորդներից, այլ նախորդների արժանաւորութիւններից:

231 եր. Եթէ մենք կանգնած ենք ընդարձակ հարթ դաշտավայրում և մեր հայեացքը ոչինչ չէ խանգարում, ոչ տներ, ոչ անտառներ:

—Հայեացքը չէ խանգարում տներին ու անտառներին, թէ տներն ու անտառները չեն խանգարում հայեացքին:

335 եր. Մանաւանդ, որ ես դեռ չեմ մոռացել... որ անօրէն իշխանին խաբեցինք ինչպէս մի անպիտան մանուկ...

—Արդեօք մենք այնպէս խաբեցինք իշխանին, ինչպէս խաբում է մի անպիտան մանուկ. թէ իշխանին այնպէս խաբեցինք, ինչպէս մի անպիտան մանկան: Անպիտան մանուկը մենք ենք, թէ իշխանը. որոշ չէ:

5) Ռուսական ձևեր.

Որ և է լեզուից թարգմանողը, թողնելով միանգամայն օտար լեզուի ոճերի ու դարձուածների ստրկական թարգմանութիւնը, մանաւանդ բացարձակ գրուածներում, պէտք է աչքի առաջ ունենայ միայն այն հանգամանքը, որ բնագրի մտքերը ճշդութեամբ հաղորդուին իւր բառերով: Գլխաւոր բանը մտքի ճիշդ թարգմանութիւնն է. այնուհետև թարգմանողն ազատ է. ինչպէս կամենայ, այնպէս կարող է հասկացնել բնագրի մտքերը. Նորա առաջև բառեր, ոճեր ու դարձուածներ—բոլորը չքանում են: Թարգմանողի իրաւունքներն ընդարձակ են. նա կարող է իւր ցանկացած ձևով արտայայտել իւր միտքը. միայն թէ միտքը նոյնը մնայ: Այդքան անսահման ազատութիւն ու անկախութիւն ունենալով, նա կարող է բնագրի համառօտ նախադասութիւնն ընդարձակել, ընդարձակը համառօտել: Ինչո՞ւ, ուրեմն ամեն թարգմանող չի աշխատում օգուտ քաղել այս իրաւունքներից: Ստրկական թարգմանութիւնը մեռած է. նա թարգմանութիւն չէ: Ինչպէս երևում է Մայրենի լեզուից նորա աշխատասիրողն ևս թեթև աչքով է նայել այս կէտի վերայ և պարտաւորական ուշադրութեան չէ արժանացրել սորան: Բերենք այստեղ նորա գրքից մի քանի օրինակներ:

52 եր. Կենդանիքը կապուած են իրանց տէրերին, բայց շունն այս կողմից ամենից գերազանցում է:

—Ո՞ր հայն է այդպէս խօսում:

256 եր. Նոցա մանուկներն անգամ իշխում են հրացանին:

109 եր. Որին (խեցգետնին փորին) անճըշդութեամբ պոչի տեղ են ընդունում. ճշտով կարելի է պոչ անուանել այն փոքրիկ լողնակները:

85 եր. Նորանցից ոմանք ... եռանկիւնաձև են թռչում, միւսները շղթայաձև, ուրիշները խառնուած:

19 եր. Մի քանի օրից յետոյ արտերը միանգամայն մերկանում են և մենք նկատում ենք առաջին յայտարարը աշնան մօտենալու դաշտային ամենուրեք մերկութիւնը որ խոր ճմլում է մարդու սիրտը:

Այս բոլորից յետոյ մենք ակամայ մտաբերում ենք Իսահակ Նահապետին, որ մահուան մահճում օրհնելով իւր որդուն, ասաց. «Ձայնըդ Յակոբինն է, ձեռքերդ Եսաւինը»: Մի և նոյնը կարելի է կրկնել և՛ այստեղ. «Բառերը Հայինն են, ոճերը՝ Ռսինը»:

6) Զանազան սխալներ

1) Քերականական ձևերի անճշդութիւնն: Այս կողմից ևս մեր աշխատասիրողը օրինաւոր ուշադրութիւն չէ դարձրել: Նա պէտք է միաձևութիւն պահպանէր իւր աշխատասիրութեան բոլոր հատուածներում. նա պէտք է սկզբումը մշակէր որ և իցէ հարց, վճռէր իւր մէջ որ և խնդիր, թէպէտ և թերութիւն ունենար այդ վճիռը, և իւր գրքի առաջին երեսից մինչև վերջին երեսը պէտք է նոյնութիւն պահպանէր ամեն մասում: Նա միաձևութիւն չէ պահպանել: Օրինակ մի տեղ գրուած է՝ «աչքերի, եղջերեայ, ձուեր, չակն լինելը» — միւս տեղում կարդում ենք՝ «աչքերի, եղջերեան, եղջերային, եղջրային, ձուաներ, ձուաններ, աչքի չել լինելը»: Մի տեղ ասում է՝ «Ուչք կդարձնէ, ջացիր դուռը, և ոչ ոք էր, որ զուարճանար» միւս տեղում ասում է. «Նա կսովորի, դուռը բաց արա, և ոչ ոք չկար, որ մխիթարէր»:

2) «Բացի» մակբայն թէ գրաբարում և թէ աշխարհաբարում բացառական հոլով է պահանջում: Ուրեմն պէտք է ասել՝ բացի մօրից բացի Գէորգից, բացի յատկութիւններից և ոչ բացի մօրը, բացի Գէորգը, բացի յատկութիւնները:

3) «Ու» հնչիւնը սեռական և գործիական հոլովներում սովորաբար կորչում է. և ասում ենք ջրի, ջրով, գլխի, գլխով: Իսկ պ. Տէր—Ղևոնդեանը երկու ձևով է բռնում «ու»-ն և գրում է՝ «բուներ, մուրճով, խումբերով», փոխանակ «բներ, մրճով, խմբերով»:

4) Բառերը պէտք է գործ դնել իւրեանց բուն նշանակութիւնով, թէպէտ և նոքա ունենային մի քանի տեսակ կիրառութիւն: Օրինակ, չնայելով, որ «առաջին» խօսքը մի և նոյն ժամանակ թուական անուն է և նախադրութիւն. չնայելով, որ «առաւօտեան» խօսքը և ածական անուն է և մակբայ, այսու ամենայնիւ, աւելի լաւ կլինէր՝ «առաջին» բառին նայել իբրև թուական, և «առաւօտեան» բառին իբրև ածական: Որովհետև բացի դորանից մենք ունինք և՛ «առաջին, առաջ» նախադրութիւնը, և «առաւօտը» մակբայն. Այսինքն՝ փոխանակ ասելու. «Սեղանի առաջին», «առաւօտեան գնացի»— ասել՝ «Սեղանի առաջ, առաջևը», «առաւօտը գնացի»: Դորանից յետոյ կմնայ ասել՝ «առաջին աշակերտը», «առաւօտեան աղօթք»:

5) «Մայրենի լեզու»-ի մէջ պատահում ենք հետևեալ բառերին՝ «փոքրիկ ուղեղիկ, անքրիստոնեայ տէրութիւն, բարերարող, գերդաստան, երկայն օրեր, տանուտէր»:

«Ուղեղիկ» խօսքն ինքն ըստ ինքեան «փոքր ուղեղ է նշանակում. էլ ինչ հարկաւոր է մի ուրիշ «փոքրիկ» ևս աւելացնել: Կամ պէտք է ասել «փոքրիկ ուղեղ» կամ ուղեղիկ», կամ շատ շատ «փոքր ուղեղիկ» բայց ոչ երբեք «փոքրիկ ուղեղիկ»:

«Ան» մասնիկը սովորաբար գոյական անուններին մօտ է դրւում: Չենք ասում. «անսպիտակ, անբարձր», այլ ասում ենք՝ «անգործ, անտէր»: Իսկ անքրիստոնեայ տէրութիւն ասելու փոխանակ պէտք է ասել. «ոչ քրիստոնեայ տէրութիւն»: «Բարերար» նշանակում է. «բարի անող». հապա «բարերարող» ինչ է: Երևի այդ էլ կլինի «բարի-անող-անող»:

«Գերդաստան» խօսք չկայ, ասում ենք «գերդաստան»:

Ժամանակի մասին խօսելով, մեր լեզուի մէջ ընդունուած է գործ դնել «երկար» խօսքը. իսկ բոլոր այլ տեղերում պէտք է գործ դնել «երկայն» խօսքը: Պէտք է ասել՝ «երկար օր, երկար գիշեր, երկար ժամանակ, երկար է տևում»— «երկայն պոչ, երկայն թոկ, երկայն նստարան»: Բայց ոչ «երկայն օր, երկայն է տևում— կամ երկար պոչ, երկար թոկ»:

«Տանուտէր» նշանակում է. «գիւղի քեօխվա» իսկ եթէ խօսում ենք այն մարդու վերայ, որին պատկանում է տունը, ասում ենք. «տանտէր»: Ինչո՞ւ, ուրեմն մէկը միւսի տեղ ենք գործ դընում. երբ, մանաւանդ, այդ գործադրութիւնը սխալ է:

(Կ՚շարունակուի)

որ Ռուսաստանը չի կամենալ լինել որ զէնքով և արիւնով է ձեռք բերել, գրչով և թանաքով արևմուտքը փոխէ:

Ինչ է կամենում արևմուտքը:

Թիւրքիան ստորագրել է Ռուսաստանի դրած պայմանները, ուրեմն համաձայն է նորա հետ: Ինչպէս Անգլիան կամենում էր Դարդանէլեան խնդիրը մնում է անփոփոխ, Պօլիսը չէ անցնում Ռուսների ձեռքը, Եգիպտոսը հեռու է Ռուսաստանի զօրութեան ազդեցութիւնից, Հնդկաստանի ճանապարհը ազատ է մնում, ուրեմն Ռուսաստանը Անգլիայի շահերին չէ դիպչում: Իսկ թէ արևմուտքը դէմ լինի արևելեան քրիստոնեայ ազգերի ազատուելուն, այդ մենք չենք կարող հաւատալ: Գերմանիան թէպէտ և չէգոք վաղուց արդէն յայտնել է իւր ծերունի կայսեր բերանով, որ արևելեան քրիստոնեաների դրութիւնն անտանելի է և պէտք է փոխուի ժամանակի պահանջներին համաձայն: Աւստրիան մի և նոյն մտքերն է յայտնել: Անգլիան Լորդ Դերբիի բերանով յայտնել է, որ Թիւրքիաում բնակուող ոչ թէ մէկ այլ բոլոր քրիստոնեայ ազգերին, առանց կրօնի և ցեղի խտրութեան, իրանց պահանջներին համեմատ պէտք է իրաւունքներ շնորհուի և նրանց դրութիւնը բարւոքուի: Անտարակոյս մի և նոյնը ցանկանում են Ֆրանսիան, Իտալիան...: Եթէ արևմուտքը կարծում է, որ Սան-Ստեֆանոյի պայմանագիրը չէ ապահովացնում քրիստոնեաների դրութիւնը արևելքում ինչպէս հարկն է, մի քանի քրիստոնեայ ազգեր բաւարժանւոյն չեն վարձատրուում, թող ինքը անէ այդ, ո՞վ է նրան արգելում: Նոյնպէս Ռումինիայի և Ռուսաստանի մէջ ծագած տարաձայնութիւնը Բեսարաբիայի մէկ կտորի մասին, կարող չէ Եւրոպայի մի որ և իցէ պետութեան գլխացաւութիւն պատճառել, ոչ Անգլիայի և ոչ Աւստրիայի մտքումն անգամ չի անցնիլ այդ բանից Ռուսաստանի դէմ casus belli, պատ՛րուակ մի պատճառ, շինել: Պէտք է աւելնք, որ Փարիզեան դաշնագրում Բեսարաբիայի մէկ կտորը բաժանեցին մեծ պետութիւնները Ռուսաստանից և միացրին Ռումինիայի հետ: Այս անգամի արևելեան պատերազմի սկզբում Ռումինիան մոռացել էր ի հարկէ թէ 56 թուի դաշնագրութիւնն և թէ մեծ պետութիւններին և մէկ մասնաւոր դաշնադրութիւն էր կապել Ռուսաստանի հետ: Այդ բարեկամութեան հետևանքն այն է, որ Ռուսաստանը հիմայ յետ է առնում Ռումինիայից Բեսարաբիայի այն (ոչ ամբողջութեամբ) կտորը, որը 56-ին կորցրել էր: Անմեղ տեղն է գանգատում Ռումինիան, նա ստանում է անկախութիւն, այդ քիչ բան չէ, ուրիշները ոչինչ էլ չեն ստանում: Հիմայ եւրոպական պետութիւններին մտաբերելը ուշ է և անօգուտ, իսկ իւր բողոքն հիմնել Ռուսաստանի հետ կապած դաշնադրութեան վրայ, ծիծաղաշարժ է: Կարծում ենք, փարիզեան դաշնագիրն գրուած էր մի թղթի վրայ, որին ինքը Ռումինիան օգնեց քանդելու և իւր տիրոջ՝ Սուլթանի դէմ գնաց, այդ մոռացել է, մէկը միւսի հետևանքն է: Այդպիսի մի գլխաւորած երկրի մի մասից զրկուելը նոր բան չէ: Նապոլէոնը (զարմանալի բան է, որ այս մարդը ամեն բանում օրինակելի է եղել) Աւստրիայի դէմ Իտալիային օգնելով, կավուրից ստացաւ իբրև վարձատրութիւն — Սավօյիան:

Ընթերցողը հարցնում է. եթէ այս չէ, այն չէ. ուրեմն ինչ է պատճառը, որ Եւրոպիան պատերազմի խօսք պատրաստութիւն է տեսնում, Եւրոպայի միւս պետութիւնները լուռ են մնացել, իսկ Անգլիան պատանող դիրք է բռնել Պօլսոյ դիմացը, զօրանով սպառնում է Ռուսաստանին շատ զօրքեր պահել Թիւրքիայում, Պօլսոյ մօտ և աւելի մեծ պատրաստութիւններ տեսնել պատերազմի համար, ուրեմն և աւելի մեծ ծախսերի մէջ մտնել:

Հարկաւ թէ ընկած առևտուրը, արհեստը, երկրագործութիւնը... ուզում էր օգուտ քաղել խաղաղութիւնից և ոտքի կանգնել, հարկաւ թէ մտածում էին պատերազմից կրած վէրքերը բժշկելու և առաքինելի հիւանդութիւնների առաջն առնելու վրայ, որոնք անթիւ զոհեր են կլանում, և ահա մենք հանդիպում ենք մի նոր, աւելի մեծ և սարսափելի պատերազմին:

Ինչո՞ւ.

Այդ հարցի պատասխանը կարող չէ ընթերցողը իրան տալ ի հարկէ, եթէ նա կարդում է միայն մեր տիրացուների այսպէս կոչուած առաջնորդող յօդուածները, Լորդ Բիկոնսֆիլդի քաղաքականութեան և Հրէից քաջ ազգ լինելու վրայ:

Մենք մեր կողմից ոչ կամենում ենք և ոչ էլ այս յօդուածի նպատակն է ընթերցողին ծանօթացնելու Եւրոպական քաղաքականութեան հետ: Քաղաքական գիտութիւնը, միւս գիտութիւնների նման հարկաւոր է սովորել և ուսումնասիրել, նա ունի և իւր օգնական գիտութիւնները, նա ինքն էլ մի գիտութիւն է, որի համար էլ մասնաւոր շնորհք հարկաւոր է: Ով որ սրան չէ ուսումնասիրել, լաւ կանէ, որ չզբաղի և ուրիշին չսովորեցնէ, այլ լռէ:

Մենք այս բանում անտեղեակ ընթերցողին կաշխատենք մի քանի տողերում դրած հարցին պատասխանելու, թող վերջը ինքը ընթերցողը իւր առողջ խելքով ցանկալի եզրակացութեանը հասնէ:

Մեծ Նապոլէոնը ասում էր, ով որ Պօլսին տիրում է, նորա ձեռքն է և Եւրոպան, ուրեմն և Ասիան: Մի և նոյն կարծիքն ունէ Եւրոպան Պօլսոյ մասին: Այդ պատճառով ոչ մէկ մեծ պետութիւն չէ ուզում, որ միւսը Պօլսին տիրէ: Եւրոպան կարծում է, որ Թիւրքիան վաղ թէ ուշ Բալկան թերակղզուց կանհետանայ. այդ պատճառով չէ ցանկանում բռնի արհեստական միջոցներով Թիւրքերի իշխանութիւնը Եւրոպայից հեռացնելու, քանի որ արևելեան քրիստոնեայ ազգերը չեն զարգացել այնչափ, որ Թիւրքերի տեղը բռնեն:

Եւրոպան ասում է, մենք կարող ենք սպասել և կարծում է, որ Ռուսաստանը չի կարող այդ բանին սպասել, որովհետև (իբր թէ) Ռուսաստանը չէ ուզում քրիստոնեայ ազգերի զարգանալը, այդ պատճառով բռնի իւր ցանկութեան և շահերին համաձայն փոփոխութիւններ է ստեղծում արևելքում, քանի որ ուշ չէ իրա համար: Աւստրիան մասնաւորապէս կարծում է, որ իւր սահմանների մօտ Սլաւեան պետութիւններ կազմելը իւր գոյութեան համար սպառնալիք է, առանց դրանց էլ նա ունի իւր մէջ շատ Սլաւեաններ: Ինչպէս Ռուսաստանը իւր իրաւունքն է համարում Սլաւեան ցեղերի պաշտպանելը, նոյնպէս Անգլիան հանդիսանում է իբրև պաշտպան Եւրոպական պետութիւնների հաւասարակշռութեանը: Նա կարծում է, որ այդ իւր իրաւունքն է և պայմանական կոչումը. նա Նապոլէոն մեծի դէմ պաշտպան դուրս եկաւ Եւրոպայի հաւասարակշռութեանը, որը ոչնչացնելով Նապոլէոնը ուզում էր կենդրոնացնել ուժը Ֆրանսիայում:

Անգլիան ասում է, Բուլգարիայի իշխանութիւնը ինչպէս որ Ռուսաստանը սահմանել է, բոլորովին Թիւրքիայի իշխանութիւնը ոչնչացնում է, Սուլթանը Պօլսում բառ երիտթին միայն կայսր է: Իրապէս Բուլգարիան կազմում է Ռուսաստանի մէկ կուսակալութիւն, ժամանակի խնդիր է և Ռուսաց բարի կամքին է կախուած, երբ կամենան Պօլսոյ տէր կարող են դառնալ: Այն ժամանակ նրանք տէր են և Դարդանէլի, Սև ծովի, Միջերկրական ծովի, կտրեն Անգլիայի ճանապարհը դէպի Հնդկաստան......: Անգլիան կարծում է, որ զօրանով Եւրոպական հաւասարակշռութիւնը ոչնչանում է, կշիռը արևելքում աւելի ծանրանում է, Անգլիան Եւրոպայում և մանաւանդ Ասիաում իւր պատիւը, ազդեցութիւնը կորցնում է և իւր շահերը սարսափելի հարուածների են ենթարկւում:

Արդէն կարելի է ասել, որ պատերազմը մեր առաջևն է եթէ արևմուտքը և Ռուսաստանը զիջումներ չանեն:

Իւնիւս

ՄԱՆՐ ԼՈՒՐԵՐ

Ամսոյս 21-ին երեկոյեան. ՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ԲԱՐՁՐՈՒԹԻՒՆՔ ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՓՈԽԱՐՔԱՅՆ և Մեծ Իշխանուհին, իրանց զաւակների Նիկոլայ Միխայիլովիչի և Անաստասիա Միխայիլովնայի հետ ուղևորւեցան դէպի Ս. Պետերբուրգ:

Сѣв. Вѣст. լրագրի № 70-ում ամսոյս 12 ին հրատարակած էր Նորին Եպիսկոպոս Նար—Բէյի խօսակցութիւնը այն լրագրի մի աշխատակցի հետ Նորին Սրբազնութեան Պետերբուրգ գալու և յանձնարարութեան մասին: Այն յօդուածից երևում է, որ Նորին Սրբազնութեան Ռուսաստան գալու նպատակն է մաղթել Նորին Մեծութեան, որպէս զի Ռուսաց կառավարութիւնը պաշտպան հանդիսանայ դեսպանաժողովում Տաճկաստանի Հայերին, որոնց յոյսը շատ մեծ է Ռուսաստանի վրայ: Միւս անգամ կհաղորդենք ամբողջապէս այն խօսակցութիւնը թարգմանութեամբ.

Գ. Ж-ը գրում է Ագուլիսից. «Մեղու»-ի № 8 խառն լուրերի մէջ հրատարակուածէին հետևեալ տեղեկութիւնները. «Ի նկատի ունենալով բնական գիտութիւնների զարգացուցիչ օգտաւէտութիւնը, նամակագիրը մի անտեղի զրպարտանք է դնում վերին— Ագուլիսի Երկսեռ Դպրոցների գեր. տեսուչ Տէր և հոգաբարձութեան վրայ, որ աշակերտներին զուրկ են կացուցել յիշեալ «զարգացուցիչ» առարկայից և նորան դուրս են ձգել դպրոցի պրօգրամայից: Գ. լուր հաղորդողը փոխանակ բնական գիտութիւնների նշանակութիւնը քարոզելու աւելի լաւ կանէր մի անգամ նեղութիւն յանձն առնէր և մտնէր դպրոցի դասատուներն, և դասուց ցուցակների վրայ նայելով, կհամոզուէր թէ ինքն մի պոչաւոր սխալ է հրատարակել: Երկրորդ, հաղորդվում է իբր թէ Ագուլիսի դպրոցներն զուրկ են վերակացուներից: Նախ՝ չենք հասկանում ինչ է կամենում ասել պարոնը վերակացու բառով. որովհետև Ագուլիսի տղայոց դպրոցը արդէն բացի ուսուցիչներից, տարուայ սկզբից, ունի երկու վերակացուներ. իսկ օրիորդաց դպրոցը ունի երկու վարժուհիներ, որոնց վերջիններն բացի աշակերտուհիների վրայ հսկելուց ուսուցանումեն նաև ձեռագործութիւն. իսկ առաջիններն վարձուած են միմիայն վերակացութեան համար: իսկ եթէ պ. լուր հաղորդողը վերակացու բառով կամենում է հասկացնել մի դաստիարակ (воспитатель), որ մի և նոյն ժամանակ պարապէր աշակերտների հետ և սերտողութեան միջոցներում,—դա վատ միտք չէ, բայց ցաւելով յայտնում ենք, որ դպրոցի միջոցներն թոյլ չեն տալիս մի այդպիսի անձն հրաւիրել, որ իւր գիտութեամբ բարձր լինէր բոլոր վարժապետներից և կարողանար աշակերտներին հարցումներին ամեն մի առարկայի վերաբերութեամբ գոհացուցիչ պատասխաններ տալ: Այդ նպատակը կիրագործուէր այն ժամանակ երբ այն պարոնները, որոնք մեծ-մեծ խօսում են, դպրոցի գործունէութեանը աւելի ոյժ տային դրամական օժանդակութեամբ.

Երրորդ. ինչ որ վերաբերումէ այն լուրին, որ Ագուլիսի ընթերցարանը բարեկարգուել է և պ. Յ. Ագամիրզեանցը «որը իւր կողմից ոչինչ նիւթական միջոց չէ խնայում ընթերցարանին յարմարութիւն տալու և լրագիրների թիւը աւելացնելու համար»— մենք յոյս ունենք, որ պ. Ագամիրզեանցը այնքան ազնիւ է, որ ինքը կհերքէր իւր վրայ դրած դժբաղդ գովասանքը, որովհետև նա իւր քսակից ոչինչ չէ մսխում, այլ ընթերցարանը հիմնուելէ և պահպանվումէ դպրոցի գումարով:

Վերջացնելով նամակս ես չեմ կարող առանց ուշադրութեան թողնել և չորրորդ լուրը, երբ թէ պ. պ. մեծ. եղբարք Տէր—Միքայէլեանք մտադիր են իրեանց հաշուով Ագուլիսի փոստի ճանապարհը հարթացնել: Մեծ պարոնները այն օրից որ 200 հազար վաստակեցին վիճակախաղում, շատ բարեգործական ցանկութիւններ յայտնեցին, շատ խոստումներ հրատարակեցան, բայց ցանկալի կլինէր, փոխանակ շատ բան խոստանալու և ոչինչ չկատարելու, մի որ և է բարիք գործէին մեր հասարակութեան համար:

Աշտարակից հաղորդում են, որ Ջրօհնեաց գիւղը արհեստանոցի հոգաբարձու պ. Քրիստափոր Դաղաչեանց նոյն դպրոցի աշկերտաց հետ մի քանի տներ է շրջել Քրիստոսի ծնունդը աւետելու և այսպէս ժողովել է 95 ռ., որ տուած է բանկին և պէտք է գործ դնել համաձայն հոգաբարձութեան օրագրութեան ուսումն աւարտող արհեստաւոր աշկերտաց համար գործիքներ գնելու:

Նոյն տեղից գրում են, որ տեղական «Справочный Листокъ»-ի խմբագրութիւնը հայերէն տառեր է բերել տալ և արդէն տպվում են հայերէն լեզուով յայտարարութիւնք և ընդունվում թեթև յօդուածներ հայերէն լեզուով:

Աղեքսանդրապօլից գրում են, որ գողութիւնք շատ յաճախ են պատահում. Մի գինուոր շատ ճարպկութեամբ գողութիւն է անում. Նա մտնում է մի տուն և հագնելով տանտիկնոջ բոլոր նոր շորերն և կախելով ոսկիքն և այլ զարդերն օր ցերեկով դուրս է գնում դրացիների կասկածից ազատուելով:

Գ. Զայնը հաղորդում է Սղնախից, որ երթալով Թելաւ այցելել է այստեղի օրիորդական դպրոցին և շատ բարեկարգ և յառաջադէմ գտել այն շնորհիւ ուսուցիչ պ. Ա. Լազարեանցի:

Բաքուից հաղորդում են մեզ, որ մեծ պ. պ. Գրիգոր Թումայեանցն և Սամուէլ Բաղիրեանցը, որոնք միշտ առատաձեռն գտնուած են յօգուտ բարեգործական շինութեանց և կարօտելոց, ամսոյս 1-ին Մարդասիրական ընկերութեան խորհրդական անդամոց նիստում գրվում են պատուաւոր անդամ վճարելով ընկերութեան իւրաքանչիւրը հազար ռուբլի արծաթ որոյ համար խորհրդոյ անդամները յայտնում են վերոյիշեալ պարոններին իրանց խորին շնորհակալութիւնը:

Հռչակաւոր Ֆրանսիական վիպասան Վիկտոր Հիւգօն տպել էլի մի նոր վէպ «Մի յանցանքի պատմութիւն» վերնագրով: Այդ վիպասանութիւնը բաղկացած է 2 հատորից և ամբողջ Ֆրանսիայում տարածուել է մեծ քանակութեամբ: Լրագիրների խօսքերով վիպասանութիւնը գրականական կողմից մեծ արժանաւորութիւն ունի, նա մանաւանդ նրա վերջին գլուխը, ուր նկարագրած է Սեդանի պատերազմը, որը վեր է Վիկտոր Հիւգոյի մինչև այժմ գրուածներից: Այդ հանճարեղ վիպասանի գրչից մի այդպիսի կտոր չէ դուրս եկել, որի մէջ գեղեցիկ պատկերներն շրջապատած լինէին այնպիսի հիանալի և սրտառուչ տեսարաններով ինչպիսին նկարագրած է Սեդանի ծաղկաւէտ հովիտն ուր խորտակուեցաւ Նապոլէոնի փառքը:

«Politische Correspondenz»» լրագրին Կ. Պօլսից հաղորդում են, որ գրաքննութեան կառավարիչ Մէհմէդ բէյն կանչել է իւր մօտ Կոստանդնուպօլսի լրագրաց բոլոր խմբագիրներին և պատուէր է տուել նրանց, որ նոքա քաշուին խաղաղութեան պայմանների քննելուցը և գլխաւորապէս կարծիք չյայտնեն այն մասին իբր թէ տէրութիւնը անկեղծօրէն չի կատարիլ խաղաղութեան ոչ մի պայման: «Մենք յաղթուեցանք, ասել է նա, և պէտք է ենթարկուենք այն ծանր պայմաններին. բայց մենք մի և նոյն ժամանակ հանդիսապէս խօսք ենք կապել ազնուութեամբ կատարել այդ խոստմունքը: Մէհմէդ բէյն պատուիրել է նոյնպէս, որ նոքա ոչինչ վիրաւորական յօդուածներ չգրեն Յունաստանի մասին, որովհետև Տաճկաստանը այս րոպէիս այդ տէրութեան հետ գտնվում է ամենալաւ յարաբերութեանց մէջ, որոնց քանդելը մեծ անմտութիւն կլինի: Ինչ որ վերաբերում է այն լրերին. որպէս թէ մի քանի տէրութիւնք ընդդիմացել են Տաճկաստանի վրէն կապած պայմաններին, Մէհմէդ բէյն յայտնել է թէ այդ լրերը ոչինչ հիմք չունէին և սորա հետ միասին նա նկատել է խմբագրներին. որ սրանք այս լրերի մասին այլ ևս ոչինչ չգրեն:

Փենսիլվայում այս տարի մտադիր են տօնել Ժանժակ Ռուսսոյի տարեդարձը, հանդէսը կըտևէ երեք օր, Յուլիսի 1—3:

Թիֆլիս ժամանեց Վրաստանի նոր նշանակած էկզարխ Իօնիկիոս եպիսկոպոսն, որի գալստեան վրայ Դրոէբայ լրագիրը ողջունում է խնդրելով Նորին Սրբազնութեան ուշադրութիւնը տեղական տարրական ուսումնարանաց վրայ, որոնց դրութիւնը լրագրի խօսքերով անմխիթարական է:

Խմբագրութիւնս ստացաւ Բաքուից «Հ. Խորէն վարդապետ Ստեփանէն Բաքուի մէջ» տետրը, որ բովանդակում է իւր մէջ Նորին արժանապատուութեան դաստիարակական գործունէութիւնն, որոյ հիմն ըստ հեղինակին է ծեծ, հայհոյանք և բռնութիւն: Դժբաղդաբար այդ տետրի մէջ յիշած է և Մեղուի անունը, իբրև պաշտպանող այդ բռնաւորական մեթոդի դաստիարակութեան մէջ: Շատ ցանկալի էր, որ պ. հեղինակն աշխատ լինէր մեզ ցոյց տալ Մեղուի այն թերթն, որ պաշտպան հանդիսացած լինի տետրում նկարագրած դաստիարակութեան ձևի, մի՞ գուցէ բացի իսկական Մեղուից կան կեղծ Մեղուներ, որոնք ձեռնէ ձեռն պտտում են ընթերցողաց մէջ. Մեղուն ոչ թէ ծեծ, այլ և ամեն տեսակ մարմնաւոր պատիժ մերժել է դաստիարակութեան մէջ.

Խմբագիր Գ. ՍԻՄԷՕՆԵԱՆՑ
Հրատարակիչ Հ. ԸՆՖԻԱՃԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՔ

Ներսիսեան Հայոց Ազգային — Հոգևոր Դպրոցում՝ հոգաբարձական խորհրդարանի մէջ առաջիկայ ապրիլ ամսոյ 3-ին, երեկոյեան 7 ժամին, կլինի աճուրդ (առանց կրկնաճրդի), կապալով տալու Թէլէթի սուրբ Գէորգայ ուխտատեղւոյ գաւթումը գտնուած մի կրպակ իւր մի սենեակով: Պայմանաթուղթը (КОНДИЦІЯ) ցանկացողը կարող է կարդալ Հոգաբարձութեան դիւանատան մէջ ամեն օր, բացի կիւրակէից և տօներից, առաւօտեան 10-ից ց-12 ժամին:

Պիրճ Պռօշեանցը խնդրում է իւր “կռուածաղիկ„ վիպասանութեան յարգոյ գործակալներից շտապել յետ ուղարկել բաժանորդական յայտարարութիւնը մինչև ապրիլ ամսի կէսը: Գիրքը շուտով վերջանում է և բաժանորդների անունները պէտք է տպել գրքի վերջին:

Աժտէրխանու երկուց սեռից թեմական Հոգևոր դպրանոցաց Հոգաբարձական վարչութիւնը հրաւիրում է Հայկական լեզուի և Հայկաբանութեան արուեստ դասախօսելու բանիմաց և բարեկարգ ուսուցիչ. ցանկացողները կարող են գրել փութանակի Հոգաբարձական վարչութեան պայմանները իմանալու համար, եթէ ունին ուսման և ուսուցչական իրաւանց կանոնաւոր վկայաթղթեր:

Մի օրիորդ կամենում է ունենալ տեղ ընտանիքում երեխայոց կրթութեան համար: Ցանկացողք կարող են գրել ամենայն օր 4 ժամից զկնի կէսօրի մինչև 7 ժամ հետևեալ հասցէով՝ փրանգի քուչայ Զիքովանի տուն № 10:

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ ТИФЛИСЪ 25-го МАРТА 1878 г.
Типографія А. Энфіаджіанцъ и К-о
Տուն Բժշկապետ Մ. Որբեան